

ΠΟΛΥΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΑΝΑΚΟΥΦΙΣΤΙΚΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ

Πεντάρης Παναγιώτης¹, Χριστοδούλου Παναγιώτα²

Περίληψη

Ο σκοπός αυτής της μελέτης ήταν η διερεύνηση των εξειδικευμένων γνώσεων και δεξιοτήτων επαγγελματιών υγείας και πρόνοιας στην ανακουφιστική φροντίδα, σε θέματα πολυπολιτισμικότητας και θρησκευτικότητας στην Κύπρο. Πρόκειται για μία ποσοτική έρευνα που διεξήχθη μεταξύ Ιανουαρίου και Ιουλίου 2019, με τη χρήση ερωτηματολογίου που βασίστηκε στο *Greater Vancouver Island Multicultural Society Cultural Competence Self-Assessment Checklist* και στο εργαλείο ποιοτικής μελέτης εξειδικευμένων γνώσεων και δεξιοτήτων επαγγελματιών ανακουφιστικής φροντίδας του Pentaris (2019α). Στην έρευνα συμμετείχαν 53 επαγγελματίες, και η ανάλυση των δεδομένων (συσχετίσεις) έγινε με τη χρήση SPSS (v.25). Οι συσχετίσεις έδειξαν πως τα υψηλά επίπεδα αυτογνωσίας είναι στενά συνδεδεμένα με την ικανότητα των επαγγελματιών να μαθαίνουν από τα λάθη τους και την πρακτική τους ($r=.461$; $p<0.01$), καθώς και με τη μείωση ρίσκου διακρίσεων στην πρακτική ($r=.414$; $p<0.01$). Τέλος, οι συμμετέχοντες έδειξαν πως το 'γνώθι σαυτόν' και η αυτο-ειλικρίνεια είναι καίρια συστατικά για να αποφευχθεί η υποτίμηση άλλων πολιτισμών και θρησκειών. Ο αυτοσεβασμός, η αυτοκατανόηση, η αυτο-ειλικρίνεια και η αυτογνωσία είναι πολύ σημαντικά στοιχεία για την εξασφάλιση ανακουφιστικής φροντίδας που προωθεί τα συμφέροντα των ασθενών, συγγενών και φίλων, και καταπολεμά στερεότυπα, διακρίσεις και άλλες πράξεις υπονόμησης της διαφορετικότητας.

Λέξεις -Κλειδιά: Ανακουφιστική Φροντίδα, Διαφορετικότητα, Θρησκευτικότητα, Κύπρος, Πολιτισμός

Εισαγωγή

Ο Peabody (1927), πριν από 100 χρόνια περίπου, πρότεινε πως το μυστικό στην περίθαλψη των ασθενών είναι η φροντίδα τους. Αυτή η σκέψη αποτέλεσε θεμέλιο λίθο για την ανάπτυξη και εξέλιξη της ανακουφιστικής φροντίδας (Saunders, 1990). Η Dame Cicely Saunders, στην προσπάθειά της να βελτιώσει τις συνθήκες φροντίδας ασθενών προς το τέλος της ζωής τους, καθώς και να δημιουργήσει ομάδες παροχής ολιστικής φροντίδας, συμπεριλαμβάνοντας την κάλυψη ψυχολογικών, κοινωνικών, συναισθηματικών και θρησκευτικών αναγκών, καθόρισε εξειδικευμένες γνώσεις και δεξιότητες οι οποίες είναι σημαντικές για τη φροντίδα των ασθενών (Forman et al., 2003). Πρωταρχικά εστίασε σε δύο σημεία: την αποδοχή ότι οι ανάγκες των ασθενών συμπεριλαμβάνουν και αυτές που δεν είναι

1. Αναπληρωτής Καθηγητής Κοινωνικής Εργασίας και Θανατολογίας (Δρ.), School of Human Sciences & Institute for Lifecourse Development, University of Greenwich. Μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου, Association for the Study of Death and Society (ASDS).
2. Λέκτορας Κοινωνικής Εργασίας (Δρ.), Τμήμα Ψυχολογίας και Κοινωνικής Εργασίας, Πανεπιστήμιο Frederick.

απαραιτήτως κλινικής ή ιατρικής φύσεως, και την ανάγκη για διεπιστημονικές ομάδες ώστε να υπάρξει ολιστική προσέγγιση (Saunders, 1990).

Τα τελευταία 40 χρόνια, η βιβλιογραφία σχετικά με τις απαραίτητες δεξιότητες και γνώσεις στην ανακουφιστική φροντίδα έχει εξελιχθεί εντυπωσιακά. Η συλλογική δουλειά των DeSpelder και Strickland (1996) αποτελεί σημαντική συμβολή προς αυτήν την κατεύθυνση. Συγκεκριμένα, οι συγγραφείς αυτοί αναφέρουν πως η ποιότητα της φροντίδας των ασθενών εξαρτάται από την ποιότητα των σχέσεων που θα αναπτύξουν με το προσωπικό του εκάστοτε κέντρου ή ιδρύματος (σελ. 140). Οι Forman et al. (2003) συμμερίζονται αυτήν την άποψη, όμως εστιάζουν περισσότερο στην ανάγκη για παροχή φροντίδας στην οικογένεια και το φιλικό περιβάλλον του ασθενούς, η οποία επίσης στηρίζεται στις καλές σχέσεις. Βάσει αυτών των αρχών, η ανακουφιστική φροντίδα αναγνώρισε τις δεξιότητες επικοινωνίας, τις εξειδικευμένες γνώσεις σχετικά με θέματα ηθικής και δεοντολογίας, τις γνώσεις ιατρικών και νομικών ζητημάτων, όπως και τις δεξιότητες σχετικά με την παροχή στήριξης σε θέματα πένθους, ως απόλυτα σημαντικές και εξελισσόμενες στο χώρο και στο χρόνο.

Η Dame Cicely Saunders συγκεκριμένα έχει δηλώσει (Shephard, 1977) πως οι άνθρωποι που πλησιάζουν στο τέλος της ζωής τους επιθυμούν τρία πράγματα από αυτούς που τους παρέχουν φροντίδα (είτε επίσημα είτε ανεπίσημα): (α) να βοηθηθούν ώστε να μειωθεί η αγωνία και το στρες που βιώνουν λόγω της κατάστασής τους, (β) να έχουν κάποιον να τους ακούσει, και (γ) να μην αισθανθούν εγκατάλειψη. Στην προσπάθεια να επιτύχουν σε αυτούς τους τομείς και σε όλες τις πτυχές της ανακουφιστικής φροντίδας (Saunders, 1967), οι διαπολιτισμικές ικανότητες των επαγγελματιών γίνονται όλο και πιο απαραίτητες. Ο Pentaris (2011) έχει προτείνει πως οι επαγγελματίες υγείας και πρόνοιας που παρέχουν ανακουφιστική φροντίδα πρέπει να έχουν πολιτισμική επίγνωση και δεξιότητες ώστε οι ασθενείς, οι οικογένειές τους και οι φίλοι τους να αισθάνονται άνεση και αποδοχή καθ' όλη τη διάρκεια της εμπειρίας τους.

Βέβαια, αν και το κίνημα της ανακουφιστικής φροντίδας εξ αρχής αναφερόταν σε οποιονδήποτε ασθενή, ανεξαρτήτως θρησκείας ή κουλτούρας (Kastenbaum and Moreman, 2018), η αναγνώριση της ανάγκης για περαιτέρω εξειδίκευση της ανακουφιστικής φροντίδας με άτομα από πολλαπλά και διαφορετικά περιβάλλοντα επήλθε αργότερα, τον 21ο αιώνα (Pentaris, 2019a; Emanuel and Librach, 2011; Forman et al., 2003). Ίσως γι' αυτό, τα τελευταία 20 χρόνια, μία πληθώρα ερευνών διεθνώς έχει αποδείξει πως η πολιτισμική επίγνωση και ικανότητες των επαγγελματιών είναι περιορισμένες, και αυτό οδηγεί στη μη χρήση υπηρεσιών ανακουφιστικής φροντίδας από ανθρώπους με διαφορετικές κουλτούρες σε αντίθεση με τους ομογενείς. Για παράδειγμα, οι Doorenbos και Schim (2004) βρήκαν πως ο λόγος που άνθρωποι από εθνικές μειονότητες στις Η.Π.Α. δεν κάνουν χρήση ανακουφιστικής φροντίδας είναι η έλλειψη απαραίτητων δεξιοτήτων και γνώσεων από τους επαγγελματίες. Οι

McGee και Johnson (2014) υποστηρίζουν το ίδιο και αναγνωρίζουν πως η ολοένα αυξανόμενη εθνική και θρησκευτική διαφορετικότητα στις κοινωνίες δημιουργεί μεγαλύτερη ανάγκη για εξειδίκευση.

Στην Κύπρο, δεδομένης της συνεχιζόμενης αύξησης των εθνικών και θρησκευτικών μειονοτήτων (ο αριθμός των ξένων υπηκόων της Κύπρου σχεδόν τριπλασιάστηκε μέσα σε 10 χρόνια σύμφωνα με την τελευταία απογραφή του πληθυσμού της Κύπρου το 2011), είναι αναμενόμενο πως οι επαγγελματίες ανακουφιστικής φροντίδας οφείλουν να εξελίσσονται σε θέματα πολυπολιτισμικότητας και πολυθρησκευτικότητας (Betancourt et al., 2005), ώστε να παρέχουν ουσιώδεις υπηρεσίες και να αποφύγουν το ρίσκο για 'μικρο-επιθετικότητες' (Pentaris, 2018), δηλαδή σύντομες, συχνές λεκτικές ή συμπεριφορικές προσβολές. Τέτοιες προσβολές γίνονται είτε ακούσια είτε εκ προθέσεως και καταλήγουν να υποτιμούν ήδη στιγματισμένες ομάδες του πληθυσμού (Campbell and Manning, 2014). Σε ποιο βαθμό, όμως, ανταποκρίνονται οι εν λόγω επαγγελματίες στις εξειδικευμένες απαιτήσεις του έργου τους; Αυτό εξετάζει η παρούσα έρευνα.

Μεθοδολογία Έρευνας

Σκοπός

Πρόκειται για ερευνητική μελέτη που εξετάζει τις εξειδικευμένες γνώσεις και δεξιότητες επαγγελματιών υγείας και πρόνοιας στην ανακουφιστική φροντίδα, αναφορικά με την πολυπολιτισμικότητα και θρησκευτικότητα, και αφορά το χρονικό διάστημα από Ιανουάριο 2019 έως και Ιούλιο 2019.

Γεωγραφική περιοχή μελέτης

Η έρευνα αυτή αποτελεί την πρώτη απόπειρα συλλογής και ανάλυσης εμπειρικών δεδομένων από επαγγελματίες υγείας και πρόνοιας στην ανακουφιστική φροντίδα στην Κύπρο. Η Κύπρος είναι ένα συγκριτικά μικρό κράτος με πληθυσμό λιγότερο από 900.000. Ο αριθμός αυτός συμπεριλαμβάνει περίπου 100.000 μετανάστες στο νησί, οι οποίοι διαμένουν εκεί βραχυπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα. Σε ολόκληρο το νησί υπάρχει μόνο ένα Κέντρο Ανακουφιστικής Φροντίδας, το οποίο παρέχει εξειδικευμένη φροντίδα, ενδονοσοκομειακά, σε ασθενείς. Στον ίδιο χώρο παρέχονται εξειδικευμένες υπηρεσίες και σε εξωτερικούς ασθενείς. Το Κέντρο, μετά από ανακαίνιση το 2019, έχει τη δυνατότητα να παρέχει ταυτόχρονα φροντίδα σε 26 ασθενείς (26 κλίνες), αλλά στο παρόν στάδιο λειτουργούν μόνο οι 13 κλίνες. Άλλες υπηρεσίες παρέχουν κατ' οίκον φροντίδα, και αυτές απασχολούν επαγγελματίες από διάφορες ειδικότητες, όπως η νοσηλευτική, η κοινωνική εργασία, η ψυχολογία, η εργοθεραπεία και η φυσιοθεραπεία. Παρόλα αυτά, δεδομένης της χαμηλής ανάπτυξης στο χώρο ανακουφιστικής φροντίδας στην Κύπρο, καθώς και της συνεχιζόμενης μη επίσημης αναγνώρισης του

κλάδου (έως και τη συγγραφή αυτού του άρθρου), μόνο ελάχιστοι επαγγελματίες υγείας και πρόνοιας απασχολούνται στον τομέα. Η εκτίμηση αυτή δεν συμπεριλαμβάνει όσους επαγγελματίες εργάζονται σε νοσοκομειακούς χώρους και κατά καιρούς (ή περιστασιακά) παρέχουν υπηρεσίες ανακουφιστικής φροντίδας.

Κριτήρια ένταξης

Στη μελέτη συμπεριλήφθηκαν:

- Επαγγελματίες υγείας και πρόνοιας από τα επαγγέλματα νοσηλευτική, κοινωνική εργασία, ιατρική, φυσιοθεραπεία και ψυχολογία.
- Επαγγελματίες που εργάζονται στο χώρο της ανακουφιστικής φροντίδας στην Κύπρο.
- Επαγγελματίες που παρέχουν υπηρεσίες ανακουφιστικής φροντίδας στην Κύπρο παρόλο που ο οργανισμός στον οποίο εργάζονται δεν έχει την ανακουφιστική φροντίδα ως κύρια υπηρεσία.

Δείγμα μελέτης - Δημογραφικά στοιχεία

Για τη συλλογή του δείγματος, η μελέτη χρησιμοποίησε το συνδυασμό δύο μεθόδων: δειγματοληψία κρίσεως και δειγματοληψία της χιονοστιβάδας (Flick, 2018). Ο συνδυασμός των δύο μεθόδων εξυπηρέτησε στην εύρεση συμμετεχόντων από ένα όσο το δυνατόν πιο αντιπροσωπευτικό δείγμα. Πρόσκληση συμμετοχής στην έρευνα εστάλη στους: Αντικαρκινικό Σύνδεσμο Κύπρου, ΠΑΣΥΚΑΦ, Σύνδεσμο Μυοπαθών Κύπρου, Σύνδεσμο Πολλαπλής Σκλήρυνσης Κύπρου και στο νεοσύστατο Δίκτυο Επαγγελματιών Ανακουφιστικής Φροντίδας Κύπρου. Περαιτέρω πληροφορίες και τη δυνατότητα να θέσουν ερωτήματα είχαν όσοι επαγγελματίες ενδιαφέρθηκαν να συμμετέχουν στην έρευνα. Κατόπιν αυτού, οι συμμετέχοντες συμπλήρωσαν ένα ερωτηματολόγιο μέσω της πλατφόρμας Qualtrics. Πριν την έναρξη συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου, επιπλέον πληροφορίες για την έρευνα ήταν διαθέσιμες. Η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου στο διαδίκτυο δήλωνε και τη συναίνεση του συμμετέχοντα.

Το ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε από 53 επαγγελματίες υγείας και πρόνοιας που παρέχουν ανακουφιστική φροντίδα, 10 εκ των οποίων παρουσίασαν ελλιπείς απαντήσεις και δύο παρείχαν μόνο δημογραφικά στοιχεία. Τουτέστιν, το δείγμα της μελέτης αποτέλεσαν 41 επαγγελματίες, εκ των οποίων 68% δήλωσαν γυναίκες και 32% άνδρες. Από το συνολικό δείγμα, το 61% ανήκει στην ηλικιακή ομάδα 25-34 χρόνων, το 24.4% στην ομάδα 35-44, και οι υπόλοιποι δήλωσαν ηλικία από 45 και άνω. Πάνω από το 90% του δείγματος είναι Κυπριακής καταγωγής και εθνικότητας και το υπόλοιπο Ελληνικής καταγωγής και εθνικότητας. Το 85.4% των συμμετεχόντων δήλωσαν Χριστιανοί

Ορθόδοξοι, 2.4% Καθολικοί, 2.4% Βουδιστές, 2.4% πνευματιστές και 7.3% άθεοι. Το 50% του δείγματος δήλωσαν παντρεμένοι και το 32.5% αδέσμευτοι. Η πλειοψηφία του δείγματος έχει δεχθεί εκπαίδευση σε επίπεδο πτυχίου ή μεταπτυχιακού (91.2%).

Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων επαγγέλλονται κοινωνικοί λειτουργοί (56.1%) ή ψυχολόγοι (17.1%). Οι περισσότεροι επαγγελματίες στο δείγμα απασχολούνται στον ιδιωτικό ή εθελοντικό τομέα (36.6% και 34.1% αντιστοίχως). Το 77% των συμμετεχόντων αμείβεται με λιγότερα από 25,000 ευρώ ετησίως, ενώ μόνο το 12.2% κερδίζει περισσότερα από 36,000 ευρώ το χρόνο. Τέλος, 37.8% του δείγματος έχει 11-20 χρόνια εμπειρίας και πάνω από το 65% έχει 0-5 χρόνια εμπειρίας στην ανακουφιστική φροντίδα. Τα δημογραφικά στοιχεία του δείγματος παρουσιάζονται στον πίνακα 1.

Εργαλείο μέτρησης

Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε είναι σχεδιασμένο από τους ερευνητές αυτής της μελέτης. Ο σχεδιασμός του ερωτηματολογίου βασίστηκε στην Greater Vancouver Island Multicultural Society Cultural Competence Self-Assessment Checklist (*Greater Vancouver Island Multicultural Society at www.cvims.org*), η οποία λίστα συλλέγει πληροφορίες σχετικά με τις γνώσεις και δεξιότητες επαγγελματιών ανακουφιστικής φροντίδας. Επιπλέον, ο σχεδιασμός του ερωτηματολογίου, που χρησιμοποιήθηκε για το σκοπό αυτής της μελέτης, βασίστηκε στο εργαλείο ποιοτικής μελέτης εξειδικευμένων γνώσεων και δεξιοτήτων επαγγελματιών ανακουφιστικής φροντίδας του Pentaris (2019α). Το εργαλείο μέτρησης αυτής της μελέτης (παράρτημα 1) αποτελείται από 33 ερωτήσεις, χωρισμένες σε τρεις κατηγορίες: γνώσεις, επίγνωση και δεξιότητες. Οι απαντήσεις στα ερωτήματα διαβαθμίζονται βάσει της κλίμακας “5-point Likert scale” από ποτέ (1) μέχρι πέντε (5) (μέτρηση συχνότητας). Η αξιοπιστία του ερωτηματολογίου ελέγχθηκε με το δείκτη συνάφειας Cronbach α και βρέθηκε στο 0.898, αποτέλεσμα το οποίο δηλώνει μεγάλη συνάφεια.

Στατιστική ανάλυση δεδομένων

Η στατιστική ανάλυση δεδομένων έγινε με το πρόγραμμα SPSS version 25. Η ανάλυση δεδομένων συμπεριέλαβε τον υπολογισμό ποσοτικών δεδομένων στις διάφορες κατηγορίες δημογραφικών στοιχείων, καθώς και διμεταβλητές αναλύσεις, συμπεριλαμβανομένων απλών συσχετίσεων και πολύπλοκων συσχετίσεων, όπως και t-test και regressions.

Θέματα ηθικής και δεοντολογίας

Το ερευνητικό πρωτόκολλο της παρούσας έρευνας κατατέθηκε και εγκρίθηκε από τη Βιοηθική Επιτροπή Κύπρου. Κατά τη διάρκεια της μελέτης δεν καταγράφηκε το ονοματεπώνυμο των

συμμετεχόντων ή κάποιο άλλο στοιχείο με το οποίο θα μπορούσαν να αποκαλυφθούν οποιαδήποτε προσωπικά τους στοιχεία. Όλοι οι συμμετέχοντες πήραν μέρος στην έρευνα ηθελημένα και κατόπιν πρωτοκόλλου. Ο σκοπός της μελέτης έγινε γνωστός στους συμμετέχοντας εξαρχής, και όλοι είχαν τη δυνατότητα να αποσύρουν τη συμμετοχή τους οποιαδήποτε στιγμή, μέχρι και δύο εβδομάδες μετά τη συλλογή δεδομένων, χωρίς να δηλώσουν κάποιον συγκεκριμένο λόγο. Τα δεδομένα παρέμειναν εμπιστευτικά και πρόσβαση είχαν μόνο οι ερευνητές.

Αποτελέσματα

α. Αυτο-αξιολόγηση επίγνωσης και γνώσης σχετικά με πολυπολιτισμικές ικανότητες και θρησκευτική κατανόηση (religious literacy) στην ανακουφιστική φροντίδα

Το 84.8% του δείγματος δήλωσε πως πολύ συχνά ή πάντα αισθάνεται πως οι γνώσεις του για άλλους πολιτισμούς, εθνικότητες και θρησκείες είναι ελλιπείς και αναζητεί συχνά ευκαιρίες να τις διευρύνει. Επίσης, 94% των συμμετεχόντων δηλώνουν πως κατανοούν πλήρως πως η κουλτούρα, η εθνικότητα και η θρησκεία των ανθρώπων στους οποίους παρέχουν υπηρεσίες είναι πολύ σημαντικά κομμάτια της ταυτότητάς τους. Επιπλέον, το 93% του δείγματος δήλωσε πως η δια βίου μάθηση είναι άκρως σημαντική και απαραίτητη για τη συνεχή επαγγελματική εξέλιξη, ώστε να βελτιώνει συνεχώς τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει θέματα πολυπολιτισμικότητας και θρησκευτικότητας στην ανακουφιστική φροντίδα. Τέλος, 96% των συμμετεχόντων δήλωσαν πως εντοπίζουν συνεχώς κενά στις γνώσεις και δεξιότητές τους σε αυτόν τον τομέα, και προσπαθούν να βρουν τρόπους να τα καλύψουν, είτε μέσω εκπαίδευσης είτε μέσω εποπτείας.

Στον πίνακα 2 παρουσιάζονται τα επίπεδα αυτο-επίγνωσης των επαγγελματιών. Σε μεγάλο ποσοστό (77.8%), οι συμμετέχοντες αναγνωρίζουν πως η διαφορετικότητα είναι μια θετική διάσταση/απόρροια της κοινωνίας και επωφελής για την κοινωνική ζωή. Πάνω από 90% του δείγματος δηλώνει πως έχει πλήρη επίγνωση των εθνικών, πολιτιστικών και θρησκευτικών πτυχών της ταυτότητάς του, και το μεγαλύτερο ποσοστό δηλώνει πως οι διεργασίες πολιτισμικής ευαισθητοποίησης έχουν θετικά αποτελέσματα. Το 61% των συμμετεχόντων δηλώνει πως έχει πλήρη επίγνωση της αμηχανίας του όταν βρίσκεται αντιμέτωπο με τη διαφορετικότητα 'του άλλου', και το 23% δηλώνει πως πολύ συχνά δεν είναι βέβαιο για τη στάση του απέναντι σε κάποιον που πρεσβεύει διαφορετικά. Περισσότεροι από τους μισούς συμμετέχοντες της παρούσας μελέτης (54%) δέχονται πως οι προσωπικές πεποιθήσεις και στάσεις ζωής επηρεάζουν τον τρόπο αντιμετώπισης ανθρώπων από διαφορετικά περιβάλλοντα στο πλαίσιο της ανακουφιστικής φροντίδας. Πάνω από το 50% του δείγματος επιχειρεί να βελτιώσει τις γνώσεις και δεξιότητές του συνεχώς, μέσω της δια βίου μάθησης. Τέλος, 90.9% των συμμετεχόντων αναγνωρίζουν πως ομάδες του πληθυσμού που ανήκουν σε μειονότητες βιώνουν συνεχή υποτίμηση της ταυτότητάς τους στην κοινωνία.

β. Συσχετίσεις

Πρόέκυψαν διάφορες στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών που περιγράφουν γνώσεις και δεξιότητες των επαγγελματιών ανακουφιστικής φροντίδας (πίνακες 3 και 4). Οι αναλύσεις της παρούσας μελέτης δείχνουν πως τα μεγαλύτερα ποσοστά αυτογνωσίας στον επαγγελματία συνδέονται με την ικανότητα του επαγγελματία να είναι υπομονετικός με τους εξυπηρετούμενούς του και να αφιερώνει περισσότερο χρόνο στο να εξοικειωθεί με τις πτυχές της ταυτότητας του εξυπηρετούμενου, οι οποίες είναι διαφορετικές από τις δικές του ($r=.447$; $p<0.01$). Επίσης, υψηλά επίπεδα αυτογνωσίας συσχετίζονται, με στατιστική σημαντικότητα, με την ικανότητα ή τις δεξιότητες κάποιου να μαθαίνει από τα λάθη του, να επαναξιολογεί και η διεργασία αυτή να αντικατοπτρίζεται στην πρακτική του ($r=.461$; $p<0.01$), καθώς και με τις δεξιότητες να δουλεύει με ανθρώπους από διαφορετικά περιβάλλοντα χωρίς διακρίσεις ή πιθανότητα καταπίεσης ($r=.414$; $p<0.01$).

Επιπλέον, η μελέτη δείχνει πως επαγγελματίες οι οποίοι συσχετίζουν την αυτογνωσία με το βαθμό συναισθηματικής νοημοσύνης, όταν εργάζονται με ανθρώπους από διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα από το δικό τους, εκτιμούν επίσης πως η πολιτισμική, εθνική ή θρησκευτική ταυτότητα του επαγγελματία δεν θα πρέπει να λειτουργεί ως σημείο αναφοράς για τη δημιουργία απόψεων για άλλους ανθρώπους ($r=.447$; $p<0.05$). Αντιστοίχως, οι ίδιοι επαγγελματίες δείχνουν ειδικές δεξιότητες που αποσκοπούν στο σεβασμό των άλλων, ανεξαρτήτως φυλής, εθνικότητας, πολιτισμού και θρησκείας ($r=-.375$; $p=0.05$). Όσο μεγαλύτερος είναι ο βαθμός αυτεπίγνωσης και ειλικρίνειας με τον εαυτό του, σχετικά με τις δικές του προκαταλήψεις, τόσο πιο πιθανόν είναι ο επαγγελματίας να δείξει εκτίμηση και σεβασμό προς τον πολιτισμό, την κουλτούρα ή/και τη θρησκεία των εξυπηρετούμενων ($r=.452$; $p<0.01$). Παράλληλα, οι πιθανότητες για εξειδικευμένες και πολλαπλές δεξιότητες επικοινωνίας, ή για ανάπτυξη εξειδικευμένων δεξιοτήτων, σε αυτόν τον τομέα, αυξάνουν δραστικά ($r=.535$; $p<0.01$), καθώς οι πιθανότητες για γενίκευση γνώσης και 'μικρο-επιθετικότητα' (microaggression) μειώνονται ($r=.507$; $p<0.01$).

Στατιστικά σημαντικές είναι και οι συσχετίσεις μεταξύ βαθμού αυτοκατανόησης και μεταβλητών αναφορικά με γνώσεις και δεξιότητες. Συγκεκριμένα, όσο πιο υψηλός ο βαθμός αυτοκατανόησης ενός επαγγελματία, τόσο πιο υψηλές οι πιθανότητες για σεβασμό προς άλλους πολιτισμούς και θρησκείες ($r=.648$; $p=0.00$), για κατανόηση των επιπτώσεων που έχουν στερεοτυπικές συμπεριφορές στους ανθρώπους ($r=.357$; $p<0.05$), για άνευ αυτο-αναφορικότητας εκτίμηση άλλων, διαφορετικών πολιτισμών και εθνικοτήτων ($r=.511$; $p<0.01$), καθώς και για επαγγελματική διαθεσιμότητα να εφαρμόσουν εξατομικευμένες δεξιότητες επικοινωνίας, ώστε να επωφελείται ο εκάστοτε εξυπηρετούμενος και να αποφεύγεται η γενικευμένη εφαρμογή γνώσεων σε όλους τους εξυπηρετούμενους ($r=.383$; $p<0.05$).

Η μελέτη επίσης έδειξε πως επαγγελματίες οι οποίοι είναι ανοιχτοί να μάθουν από την εργασία τους με ανθρώπους από διαφορετικές κουλτούρες, πολιτισμούς και θρησκείες, είναι και αυτοί που είναι δεσμευμένοι στην αρχή της δια βίου μάθησης και συνεχούς αναζήτησης της εξέλιξης γνώσεων και δεξιοτήτων ($r=.484$; $p<0.01$), επιτυγχάνουν υψηλότερα ποσοστά προσεκτικής ακρόασης και αποφυγής υποτίμησης των εμπειριών των άλλων ($r=.390$; $p<0.05$), και, τέλος, δείχνουν υψηλότερα ποσοστά σεβασμού προς τους εξυπηρετούμενους, ανεξαρτήτως εθνικότητας, θρησκείας ή πολιτισμού ($r=.548$; $p<0.01$).

Παρομοίως, επαγγελματίες που δηλώνουν διάθεση για περαιτέρω μάθηση και εξέλιξη είναι και πιο πιθανόν να είναι προσεκτικοί ακροατές όταν εργάζονται με ανθρώπους από διαφορετικά περιβάλλοντα ($r=.461$; $p<0.01$), αναγνωρίζουν τον πολύπλοκο χαρακτήρα εθνικών και θρησκευτικών ταυτοτήτων και συνάμα την ανάγκη για συνεχή εξέλιξη και εξειδικευμένες γνώσεις ($r=.388$; $p<0.05$). Η δεξιότητα των επαγγελματιών να αναγνωρίσουν ενδοπολιτιστικές διαφορές, σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο, συσχετίζεται σημαντικά με τη θέληση και ζήτηση για μάθηση ($r=.581$; $p<0.01$).

Επίσης, σημαντική είναι η συσχέτιση της εκτίμησης των ανισοτήτων στην κοινωνία με την ικανότητα για αντικατοπτρισμό της στην πρακτική και τη θέληση για μάθηση από λάθη ($r=.389$; $p<0.05$), με τη δεξιότητα να αναγνωρίσουν προσωπικές προκαταλήψεις και να εξερευνήσουν τρόπους ώστε να μην επηρεάσουν την πρακτική τους ($r=.424$; $p<0.05$), και την επιθυμία να εξελίξουν εξειδικευμένες δεξιότητες που αφορούν στην ανακουφιστική φροντίδα ανθρώπων από διαφορετικά περιβάλλοντα ($r=.402$; $p<0.05$). Η αυτο-εκτίμηση των γνώσεων και δεξιοτήτων που ένας επαγγελματίας φέρει, συσχετίζεται με τη δεξιότητα αντικατοπτρισμού ($r=.424$; $p<0.05$) και αυτογνωσίας γενικότερα ($r=-.450$; $p<0.01$). Η δεξιότητα της προσεκτικής ακρόασης έχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση με την αποδοχή πως στερεοτυπικές συμπεριφορές μπορεί να επιφέρουν βία και εγκλήματα μίσους στην κοινωνία γενικότερα και πρακτική ειδικότερα ($r=.626$; $p=0.00$). Αντιστοίχως, η ίδια δεξιότητα συσχετίζεται σημαντικά και με την κατανόηση ότι η εθνικότητα, ο πολιτισμός ή/και η θρησκεία του ατόμου έχουν σημαντική και μοναδική γ' αυτόν αξία, την οποία ο επαγγελματίας πρέπει να σέβεται ($r=.617$; $p=0.00$). Τέλος, η δεξιότητα προσεκτικής ακρόασης είναι σημαντικά συνδεδεμένη με τη δεξιότητα για ενσυναίσθηση ($r=.760$; $p=0.00$). Περαιτέρω, επαγγελματίες που παρουσιάζουν δεξιότητες αυτογνωσίας, αυτοκατανόησης και αλληλοσεβασμού, διαθέτουν την ικανότητα για συνηγορία και αντιμετώπιση διακρίσεων στην πρακτική τους ($r=.386$; $p<0.05$).

Άλλες σημαντικές συσχετίσεις αφορούν στην ικανότητα για επαγγελματικές αποφάσεις χωρίς την επιρροή προσωπικών πεποιθήσεων που πηγάζουν από την εθνικότητα ή θρησκεία του επαγγελματία ($r=.655$; $p=0.00$), και χωρίς την αντίληψη πως οι γνώσεις τους δεν χρειάζονται συνεχή εξέλιξη ($r=.658$; $p=0.00$). Η αναγνώριση της σημασίας της θρησκείας ή του πολιτισμού του εξυπηρετούμενου είναι συνδεδεμένη με εξειδικευμένη γνώση για άλλους πολιτισμούς και θρησκείες ($r=.500$; $p<0.01$), καθώς

και με την ικανότητα του επαγγελματία να αναπροσαρμόζει τις γνώσεις του κάθε φορά, ανάλογα με τις ανάγκες του εξυπηρετούμενου ατόμου ($r=.400$; $p<0.05$).

Τέλος, στατιστικά σημαντική φάνηκε να είναι η σχέση μεταξύ της ικανότητας προώθησης διεπαγγελματικής εξέλιξης και εξειδίκευσης των επαγγελματιών και της ικανότητας τήρησης πρωτοκόλλων και νομοθεσίας που αφορούν στην εργασία τους ($r=.430$; $p<0.05$). Γενικότερα, τα δεδομένα αυτής της μελέτης δείχνουν πως η ικανότητα λήψης επαγγελματικών αποφάσεων συνδέεται σημαντικά με τις δεξιότητες συνηγορίας και επικοινωνίας ($r=.741$; $p=0.00$), καθώς και με το βαθμό αυτογνωσίας που οδηγεί στην επιθυμητή και συνεχή εξέλιξη γνώσεων σε θέματα πολυπολιτισμικότητας και πολλαπλών θρησκειών στην κοινωνία ($r=.566$; $p<0.01$).

Συζήτηση

Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως δεν έχει παρασχεθεί καμία εκπαίδευση στους συμμετέχοντες στην έρευνα, σχετικά με την ανάπτυξη δεξιοτήτων και γνώσεων για μια εξειδικευμένη προσέγγιση ασθενών που προέρχονται από άλλες κουλτούρες και θρησκείες. Παρόλα αυτά, η μελέτη αυτή έχει αναδείξει το υψηλό επίπεδο αυτογνωσίας των επαγγελματιών, αναφορικά με τις προσωπικές τους πεποιθήσεις και με το πώς μπορούν αυτές να επηρεάσουν τη φροντίδα που προσφέρουν, αλλά και με τις δεξιότητες που έχουν αναπτύξει για να μπορούν να αποφεύγουν τις οποιεσδήποτε διακρίσεις προς άτομα διαφορετικά από αυτούς. Οι περισσότεροι συμμετέχοντες, επίσης, κατανοούν πως για να αποκτήσουν ενσυναίσθηση για τον διαφορετικό «άλλον» πρέπει πρώτα να αποδεχτούν τη δική τους διαφορετικότητα και στη συνέχεια να προωθήσουν τη γνώση αυτή και σε άλλους. Αν η κατανόηση αυτή πηγάζει από την εμπειρία τους ή από κάποιου είδους εξειδίκευση, δεν είναι σαφές στη μελέτη μας.

Είναι όμως σαφές ότι τα ευρήματα αυτής της μελέτης συνάδουν με αντίστοιχα βιβλιογραφικά, ότι η εξειδίκευση και οι επαναξιολογήσεις της πρακτικής των επαγγελματιών είναι πολύ σημαντικές για την προσωπική και επαγγελματική ανάπτυξή τους (Bosma et al., 2010) και για τη βέλτιστη φροντίδα των ασθενών τους (Pentaris, 2019α, 2019β, Emanuel & Librach, 2011, Forman et al., 2003).

Τέλος, μέσα από τη μελέτη μας αναδεικνύεται η σημαντικότητα της θρησκευτικής κατανόησης (religious literacy) από τους επαγγελματίες οι οποίοι, σύμφωνα με τον Pentaris (2019α), όσο περισσότερο αυξάνουν τις γνώσεις τους περί θρησκευμάτων, τόσο περισσότερο αυξάνεται και η επαγγελματική τους κατανόηση και συνέπεια προς τη διαφορετικότητα των “άλλων” αλλά και προς την ποιότητα στη φροντίδα που προσφέρουν. Σημειώνεται επίσης πως οι συμμετέχοντες αναγνωρίζουν τη σημασία της πολυπολιτισμικότητας και ότι η απόκτηση εξειδικευμένων πολιτιστικών ικανοτήτων θα τους βοηθήσει να κατανοήσουν τόσο τη δική τους κουλτούρα όσο και

των άλλων. Οι συνεχείς μεταβολές σε μια κουλτούρα είναι γεγονός και για αυτό θα πρέπει οι επαγγελματίες όχι μόνο να κατανοήσουν την έννοια της πολυπολιτισμικότητας αλλά και να συμμετέχουν ενεργά σε διεπιστημονικές και πολυθεματικές συζητήσεις ώστε να μπορούν να ενημερώνονται συνεχώς για τη διαφορετικότητα των 'άλλων' (König 2009).

Συμπεράσματα και Προτάσεις

Σύμφωνα με τους Psaltis et al. (2019), η κοινωνία της Κύπρου αποδέχεται τη διαφορετικότητα σε ομάδες μειονοτήτων, αλλά όχι την ατομική διαφορετικότητα, με αποτέλεσμα να εμφανίζονται ρατσιστικές συμπεριφορές και διακρίσεις προς τα διαφορετικά άτομα. Αντιθέτως, η σημασία αυτής της έρευνας έγκειται στην ανάδειξη του υψηλού βαθμού ευαισθητοποίησης των επαγγελματιών ανακουφιστικής φροντίδας προς τη διαφορετικότητα των άλλων, την αποδοχή προσωπικών αδυναμιών και την αναζήτηση περαιτέρω βελτίωσης των γνώσεων και δεξιοτήτων τους. Αυτό πιθανόν να οφείλεται στο γεγονός ότι οι περισσότεροι συμμετέχοντες δήλωσαν κοινωνικοί λειτουργοί και ψυχολόγοι, των οποίων η εκπαίδευση συμπεριλαμβάνει την αποδοχή της διαφορετικότητας και της μη κριτικής στάσης, ως αρχών του επαγγέλματός τους.

Συμπερασματικά, μέσα από αυτή τη μελέτη φάνηκε έντονα η ανάγκη για παροχή ευκαιριών εξειδίκευσης σε θέματα πολυπολιτισμικότητας και θρησκευτικότητας, για προσφορά καλύτερης ποιότητας φροντίδας προς τους ασθενείς, καθώς και για προσωπική και επαγγελματική ανάπτυξη. Συνεπώς, θα μπορούσαν να σχεδιαστούν και να προσφερθούν ποικίλα εκπαιδευτικά προγράμματα από εργοδότες ή ακαδημαϊκά ιδρύματα με στόχο την εξειδίκευση στα προαναφερόμενα θέματα. Τέλος, θα ήταν ενδιαφέρον να διεξαχθεί παρόμοια έρευνα και σε ασθενείς ανακουφιστικής φροντίδας ή/και συγγενείς τους, αναδεικνύοντας τις δικές τους απόψεις για τις γνώσεις και δεξιότητες των επαγγελματιών που τους φροντίζουν/εξυπηρετούν και οι οποίες σχετίζονται με την πολυπολιτισμικότητα και θρησκευτικότητα.

Πίνακας 1. Δημογραφικά στοιχεία συμμετεχόντων

Μεταβλητή		% (N=41)	Μέση τιμή (τυπική απόκλιση)
Φύλο	Άνδρες	31.7%	-
	Γυναίκες	68.3%	
Ηλικία	25-34	61%	30 (0.865)
	35-44	24.4%	
	45-54	9.8%	
	55-64	4.9%	
Εθνικότητα	Κυπριακή	90.2%	-(0.3)
	Ελληνική	9.8%	
Θρησκεία/Μη θρησκευτικότητα	Ορθόδοξος/η	85.4%	-
	Καθολικός/η	2.4%	
	Βουδιστής/στρια	2.4%	
	Άθεος/η	7.3%	
	Πνευματιστής	2.4%	
Οικογενειακή κατάσταση	Αδέσμευτος/η	32.5%	-(1.24)
	Παντρεμένος/η ή σε δεσμό	50%	
	Διαζευγμένος	5%	
	Συγκατοίκηση	12.5%	
Εκπαιδευτική κατάσταση	Κολέγιο (IEK)	2.4%	-
	Πτυχίο	31.7%	
	Μεταπτυχιακό	58.5%	
	Διδακτορικό	4.9%	
	Μετα-διδακτορικό	2.4%	

Επάγγελμα	Νοσηλευτική	4.9%	-
	Ιατρός	4.9%	
	Κοινωνικός λειτουργός	56.1%	
	Ψυχολόγος	17.1%	
	Εργοθεραπευτής/τρια	7.3%	
	Ιερέας	2.4%	
	Άλλο	7.3%	
Τομέας εργασίας	Δημόσιο	22%	-
	Ιδιωτικό	36.6%	
	Μη κερδοσκοπικός	34.1%	
	Άλλο	7.3%	
Εισόδημα	<€15.000	31.7%	€16.000-€25.000 (0.961)
	€16.000-€25.000	46.3%	
	€26.000-€35.000	9.8%	
	>€36.000	12.2%	
Επαγγελματική εμπειρία	0-2 χρόνια	10.8%	11-20 χρόνια (1.2)
	3-5 χρόνια	16.2%	
	6-10 χρόνια	24.3%	
	11-20 χρόνια	37.8%	
	21-30 χρόνια	8.1%	
	31-40 χρόνια	2.7%	
Επαγγελματική εμπειρία στην ανακουφιστική φροντίδα	0-2 χρόνια	38.9%	3 χρόνια (1.1)
	3-5 χρόνια	27.8%	
	6-10 χρόνια	16.7%	
	11-20 χρόνια	16.7%	

Πίνακας 2. Επίπεδα επίγνωσης δεξιοτήτων

Κωδικός	Δήλωση	%
E1	Θεωρώ πως η διαφορετικότητα των ανθρώπων είναι μια θετική απόρροια της κοινωνίας	77.80%
E2	Έχω πλήρη κατανόηση της εθνικότητάς μου, του πολιτισμού και της κουλτούρας μου	94.50%
E3	Είμαι βέβαιος/η πως για να εμπλουτίσω τις γνώσεις μου για τους άλλους και την κουλτούρα τους, πρέπει πρώτα να γνωρίζω καλά τη δική μου ταυτότητα και να μοιραστώ τη γνώση μου με άλλους	86.10%
E4	Έχω επίγνωση της αμηχανίας μου όταν είμαι αντιμέτωπος με τη διαφορετικότητα που υπάρχει στην κοινωνία (φυλή, χρώμα, θρησκεία, σεξουαλικός προσανατολισμός, γλώσσα και εθνικότητα)	61%
E5	Έχω γνώση όλων των πεποιθήσεων/υποθέσεων που ίσως έχω και κάνω όσον αφορά ανθρώπους με διαφορετική από τη δική μου κουλτούρα	23%
E6	Έχω επίγνωση του πώς οι πολιτισμικές μου πεποιθήσεις επηρεάζουν τις σκέψεις μου όσον αφορά τις εξής έννοιες: 'πρέπον', 'νορμάλ', ή 'ανώτερες' συμπεριφορές, αξίες και μέθοδοι επικοινωνίας	54%
E7	Δέχομαι πως σε καταστάσεις όπου εμπλέκονται πολλές πολιτισμικές απόψεις, μπορεί να διακατέχομαι από αβεβαιότητα, η οποία μπορεί να μου προκαλέσει άγχος. Μπορεί επίσης να σημαίνει πως δεν αντιδρώ άμεσα και παίρνω τον απαραίτητο χρόνο να συλλέξω περισσότερες πληροφορίες	63.80%
E8	Σε καταστάσεις όπου εμπλέκονται πολλές πολιτισμικές απόψεις δεν αντιδρώ άμεσα και παίρνω τον απαραίτητο χρόνο να συλλέξω περισσότερες πληροφορίες	92.40%
E9	Παίρνω κάθε ευκαιρία να βρεθώ σε μέρη όπου μπορώ να μάθω για τη διαφορά και να δημιουργήσω σχέσεις	51.20%
E11	Έχω επίγνωση του αντίκτυπου του κοινωνικού πλαισίου στις ζωές πολιτισμικά διαφορετικού πληθυσμού και πώς η δύναμη, το προνόμιο και η κοινωνική καταπίεση επηρεάζουν τη ζωή τους	90.90%

Πίνακας 3. Συσχετίσεις μεταβλητών

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28
4	,	.36*	.41*																									
5	.45*	,	,	,																								
6	,	,	.44*	,	.48*																							
7	.46*	,	,	,	,	,																						
8	,	.36*	,	.38*	,	,	,																					
9	,	,	.37*	,	.39*	.46*	,	,																				
10	,	,	.45*	.65*	,	.38*	,	,	.37*																			
11	.41*	,	,	,	,	,	.48*	,	,	,																		
12	,	,	,	.36*	,	,	,	,	.63*	.60*	.45*																	
13	,	,	,	,	,	.39*	,	,	.62*	.39*	.36*	.51*																
14	,	,	.43*	.51*	,	,	,	,	,	.49*	,	,	.39*															
15	,	,	,	,	,	,	,	,	,	,	,	,	.69*															
16	.54*	.45*	,	,	,	,	.43*	.39*	.49*	,	.65*	.66*	.39*	,	,													
17	,	,	,	,	.55*	.58*	,	,	.76*	.44*	,	.48*	.52*	,	,	,												
18	,	,	,	,	,	,	,	,	.40*	.39*	,	,	,	,	,	,	.39*											

Πίνακας 4. Δηλώσεις του πίνακα 4, μέσος όρος και τυπική απόκλιση

Κωδικός/ Αριθμός	Δήλωση	Μέσος όρος	Τυπική απόκλιση
1	Έχω πλήρη κατανόηση της εθνικότητάς μου, του πολιτισμού και της κουλτούρας μου	3.61	.599
2	Είμαι βέβαιος/η πως για να εμπλουτίσω τις γνώσεις μου για τους άλλους και την κουλτούρα τους, πρέπει πρώτα να γνωρίζω καλά την δική μου ταυτότητα και να μοιραστώ την γνώση μου με άλλους	3.47	.736
3	Έχω γνώση όλων των πεποιθήσεων/υποθέσεων που ίσως έχω και κάνω όσον αφορά ανθρώπους με διαφορετική από τη δική μου κουλτούρα	3.06	.725
4	Έχω επίγνωση του πώς οι πολιτισμικές μου πεποιθήσεις επηρεάζουν τις σκέψεις μου όσον αφορά τις εξής έννοιες: 'πρέπον', 'νορμάλ', ή 'ανώτερες' συμπεριφορές, αξίες και μέθοδοι επικοινωνίας	3.08	.682
5	Σε καταστάσεις όπου εμπλέκονται πολλές πολιτισμικές απόψεις δεν αντιδρώ άμεσα και παίρνω τον απαραίτητο χρόνο να συλλέξω περισσότερες πληροφορίες	2.94	.827
6	Παίρνω κάθε ευκαιρία να βρεθώ σε μέρη όπου μπορώ να μάθω για τη διαφορά και να δημιουργήσω σχέσεις	2.73	.674
7	Όταν σφάλω, μαθαίνω από τα λάθη μου	3.42	.663
8	Αναγνωρίζω πως οι γνώσεις μου για άλλους πολιτισμούς είναι περιορισμένες, και θα δεσμευτώ να δημιουργήσω ευκαιρίες ώστε να μάθω περισσότερα	3.42	.614
9	Πραγματικά, θα ακούσω τις απαντήσεις κάποιου προτού θέσω περαιτέρω ερωτήσεις	3.15	.667
10	Γνωρίζω πως οι διαφορές σε χρώμα, πολιτισμό, εθνικότητα, κλπ. είναι σημαντικά κομμάτια της προσωπικότητας κάποιου, τα οποία αξιολογώ το ίδιο όπως και εκείνοι	3.38	.652
11	Αναγνωρίζω ότι οι στερεοτυπικές συμπεριφορές και γενικά οι συμπεριφορές που προωθούν τις διακρίσεις είναι υποτιμητικές προς τους άλλους	3.47	.615
12	Αναγνωρίζω ότι οι στερεοτυπικές συμπεριφορές και γενικά οι συμπεριφορές που προωθούν τις διακρίσεις προωθούν τη βία κατά των ατόμων που ανήκουν σε ομάδες διαφορετικές από τις δικές μου	3.56	.613
13	Αναγνωρίζω ότι οι άνθρωποι έχουν πολλαπλές ταυτότητες που αλληλοσυνδέονται (εθνικότητα, φύλο, θρησκεία, κ.λπ.) και η σημασία καθεμιάς από αυτές τις ταυτότητες ποικίλλει από πρόσωπο σε άτομο	3.61	.615
14	Αναγνωρίζω τις διαπολιτισμικές διαφορές (μεταξύ πολιτισμών)	3.68	.541
15	Αναγνωρίζω τις ενδοπολιτισμικές διαφορές (εντός ενός πολιτισμού)	3.39	.667
16	Γνωρίζω ότι ο καθένας έχει "πολιτισμό" και η δική μου "κουλτούρα" δεν πρέπει να θεωρείται σημείο αναφοράς για να εκτιμήσω ποια συμπεριφορά είναι κατάλληλη ή ακατάλληλη	3.68	.541
17	Αναπτύσσω τρόπους αλληλεπίδρασης με άτομα και ομάδες με σεβασμό και αποτελεσματικότητα	3.68	.475
18	Μπορώ να επεμβαίνω αποτελεσματικά όταν παρατηρώ ότι οι άλλοι συμπεριφέρονται με ρατσιστική συμπεριφορά και / ή κάνοντας διακρίσεις	3.23	.762

19	Είμαι σε θέση να προσαρμόσω και να βελτιώσω τους τρόπους επικοινωνίας μου για να καταφέρω να επικοινωνήσω αποτελεσματικότερα με ανθρώπους οι οποίοι επικοινωνούν με τρόπους διαφορετικούς από τους δικούς μου	3.29	.693
20	Αναζητώ ανθρώπους που με προκαλούν να διατηρήσω ή/και να βελτιώσω τις διαπολιτισμικές δεξιότητες που έχω	3.57	.634
21	Υποστηρίζω ενεργά την προώθηση και μετάδοση γνώσεων που αφορούν τη διαφορετικότητα σε άλλους επαγγελματίες	3.54	.576
22	Μπορώ να ενεργήσω με τρόπους που δείχνουν σεβασμό για τον πολιτισμό και τις πεποιθήσεις των άλλων	3.21	.630
23	Γνωρίζω και εφαρμόζω τα συγκεκριμένα πολιτιστικά πρωτόκολλα και πρακτικές που απαιτούνται για την εργασία μου	3.54	.637
24	Οι συνάδελφοί μου που είναι μετανάστες, ή άνθρωποι από άλλες εθνικότητες και θρησκείες, γνωρίζουν ότι είμαι ευαισθητοποιημένος/η σχετικά με την έννοια της πολυπολιτισμικότητας και ότι θα τους υποστηρίξω με τους κατάλληλους τρόπους	3.11	.685
25	Προωθώ ενεργά τη συνεργασία και ανταλλαγή γνώσεων που αφορούν την πολυπολιτισμικότητα μεταξύ συναδέλφων/ συνεργατών/ υπηρεσιών/ οργανισμών	3.71	.535
26	Γνωρίζω και χρησιμοποιώ μια ποικιλία δεξιοτήτων για να δημιουργήσω εποικοδομητικές σχέσεις με ανθρώπους που έχουν διαφορετική πολιτισμική καταγωγή από εμένα	3.07	.979
27	Μπορώ να αναγνωρίσω τις δικές μου πολιτισμικές προκαταλήψεις σε μια δεδομένη κατάσταση και γνωρίζω ότι δεν θα ενεργήσω με βάση τις προκαταλήψεις μου	3.43	1.034

Ευχαριστίες

Αυτή η μελέτη δεν θα ήταν εφικτή χωρίς τη συμβολή όλων των συμμετεχόντων. Ένα μεγάλο ευχαριστώ σε όλους. Επιπλέον, θα θέλαμε να εκφράσουμε την ευγνωμοσύνη μας προς τους: Αντικαρκινικό Σύνδεσμο Κύπρου, ΠΑΣΥΚΑΦ, Σύνδεσμο Μυοπαθών Κύπρου, Σύνδεσμο Πολλαπλής Σκλήρυνσης Κύπρου και το νεοσύστατο Δίκτυο Επαγγελματιών Ανακουφιστικής Φροντίδας Κύπρου. Χωρίς την υποστήριξή τους η έρευνα αυτή δεν θα ήταν εφικτή.

Βιβλιογραφία

- Betancourt, J.R., Green, A.R., Carrillo, J.E. and Park, E.R., (2005). Cultural competence and health care disparities: key perspectives and trends. *Health Affairs*, 24 (2), pp.499-505.
- Bosma, H., Johnston, M., Cadell, S., Wainwright, W., Abernethy, N., Feron, A., Kelley, M.L. and Nelson, F., (2010). Creating social work competencies for practice in hospice palliative care. *Palliative Medicine*, 24 (1), pp.79-87.
- Campbell, B. and Manning, J., (2014). Microaggression and moral cultures. *Comparative Sociology*, 13 (6), pp.692-726.
- König J., (2009). Moving experience: Dialogues between personal cultural positions. *Culture & Psychology*, 15 (1), pp.97-119.
- DeSpelder, L.A. and Strickland, A.L., (1996). *The last Dance: encountering death and dying* (4th ed). Mountain View, CA: Mayfield Publishing Company.
- Doorenbos, A.Z. and Schim, S.M., (2004). Cultural competence in hospice. *American Journal of Hospice and Palliative Medicine*® 21 (1), pp.28-32.
- Emanuel, L.L. and Librach, S.L., (2011). *Palliative Care E-Book: Core Skills and Clinical Competencies*. London, UK: Elsevier Health Sciences.
- Flick, U., (2018). *An Introduction to Qualitative Research* (6th ed). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Forman, W.B., Kitzes, J.A., Anderson, R.P., and Sheehan, D.K., (2003). *Hospice and Palliative Care: concepts and practice* (2nd ed). Boston, MA: Jones and Bartlett Publishers.
- Kastenbaum, R. and Moreman, C.M., (2018). *Death, Society, and Human Experience* (12th ed). New York, NY: Routledge.
- McGee, P., and Johnson, M.R., (2014). Developing cultural competence in palliative care. *British Journal of Community Nursing*, 19 (2), pp.91-93.
- Peabody, F.W., (1927). The care of the patient. *The Journal of the American Medical Association*, 88 (12), pp.877-882.

- Pentaris, P., (2019a). *Religious literacy in Hospice Care: challenges and controversies*. London, UK: Routledge.
- Pentaris, P., (2019b). Religion, Belief, and Spirituality in Health Care. In (eds) S. Gehlert and T. Browne. (3rd) *Handbook of Health Social Work*. San Francisco, CA: Wiley & Sons.
- Pentaris, P., (2018). The marginalization of religion in end-of-life care: signs of microaggression? *International Journal of Human Rights in Healthcare*, 11 (2), pp.116-128.
- Pentaris, P., (2011). Culture and death: A multicultural perspective. *Hawaii Pacific Journal of Social Work Practice*, 4 (1), pp.45-84.
- Psaltis, C., Kadianaki, I., Nicolaou, A., and Panagiotou E., (2019). *Perceptions of Cypriots about Refugees and Migrants*. University of Cyprus, Center for Field Studies & UNHCR, the UN Refugee Agency, Cyprus. Retrieved on 10.9.2019 from:
https://www.unhcr.org/cy/wp-content/uploads/sites/41/2019/03/Perceptions_FULL-REPORT-FINAL_8March2019.pdf
- Saunders, C., (1990). *Hospice and Palliative Care: an interdisciplinary approach*. London, UK: Edward Arnold.
- Saunders, C., (1967). *The Management of Terminal Illness*. London, UK: Hospital Medicine Publications.
- Shephard, D.A.E., (1977). Principles and practice of palliative care. *Canadian Medical Association Journal*, 116, pp. 522-526.
- Υπουργείο Οικονομικών Κυπριακής Δημοκρατίας. (2011). Απογραφή Πληθυσμού. Τόμος Ι. Ανακτήθηκε από:
[https://www.mof.gov.cy/mof/cystat/statistics.nsf/All/3D52D8F17C418CFAC2257EEA00346671/\\$file/POPULATION_CENSUS-2011_Voll-EL-261015.pdf?OpenElement](https://www.mof.gov.cy/mof/cystat/statistics.nsf/All/3D52D8F17C418CFAC2257EEA00346671/$file/POPULATION_CENSUS-2011_Voll-EL-261015.pdf?OpenElement)

Παράρτημα 1. Ερωτηματολόγιο αξιολόγησης γνώσεων, κατανόησης και δεξιοτήτων στην πολιτισμική πρακτική

		Ποτέ	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα	Δεν απαντώ
Επίγνωση						
Εκτίμηση διαφορετικότητας	Θεωρώ πως η διαφορετικότητα των ανθρώπων είναι μία θετική απόρροια της κοινωνίας					
Αυτογνωσία	Έχω πλήρη κατανόηση της εθνικότητάς μου, του πολιτισμού μου και της κουλτούρας μου					
Μοιράζομαι τον πολιτισμό μου	Είμαι βέβαιος/-η πως για να εμπλουτίσω τις γνώσεις μου για τους άλλους και την κουλτούρα τους, πρέπει πρώτα να γνωρίζω καλά την δική μου ταυτότητα και να μοιραστώ την γνώση με άλλους					
Επίγνωση αμχανιάς	Έχω επίγνωση της αμχανιάς μου όταν είμαι αντιμέτωπος με διαφορετικότητα στην κοινωνία (φυλή, χρώμα, θρησκεία, σεξουαλικός προσανατολισμός, γλώσσα και εθνικότητα)					
Εξέταση υποθέσεων	Έχω γνώση όλων των εικασιών που ίσως διατηρώ όσον αφορά σε ανθρώπους με διαφορετική από τη δική μου κουλτούρα					
Πως επηρεάζεται η επαγγελματική κρίση από την κουλτούρα/ τον πολιτισμό;	Έχω επίγνωση του πως οι πολιτισμικές μου πεποιθήσεις επηρεάζουν τις σκέψεις μου όσον αφορά στο τι είναι 'πρέπον', 'νορμάλ', ή 'ανώτερες' συμπεριφορές, αξίες και μέθοδοι επικοινωνίας.					
Αποδοχή ασάφειας	Δέχομαι πως σε καταστάσεις όπου πολλές πολιτισμικές απόψεις εμπλέκονται, μπορεί να υπάρχει αβεβαιότητα, η οποία μπορεί να μου προκαλέσει άγχος. Μπορεί επίσης να σημαίνει πως δεν αντιδρώ άμεσα και παίρνω τον απαραίτητο χρόνο να συλλέξω περισσότερες πληροφορίες					
Αναπτύσσοντας περιέργεια	Παίρνω κάθε ευκαιρία να βρεθώ σε μέρη όπου μπορώ να μάθω για τη διαφορά και να δημιουργήσω σχέσεις					
Γηγενής	Εάν είμαι γηγενής και ανήκω στην πλειοψηφία του πληθυσμού, καταλαβαίνω ότι πιθανότατα θα εκληφθώ ως άτομο με εξουσία και φυλετικό προνόμιο και ότι ίσως δεν μπορώ να θεωρηθώ ως «αμερόληπτος» ή ως σύμμαχος					
Γνωρίζοντας θέματα κοινωνικής δικαιοσύνης	Έχω επίγνωση του αντίκτυπου του κοινωνικού πλαισίου στις ζωές πολιτισμικά διαφορετικού πληθυσμού και πώς η δύναμη, το προνόμιο και η κοινωνική καταπίεση επηρεάζουν τη ζωή τους					
Γνώση						
Κέρδος από τα λάθη μου	Όταν σφάλω, μαθαίνω από τα λάθη μου					
Έχω αντίληψη των περιορισμών στις γνώσεις μου	Θα αναγνωρίσω πως οι γνώσεις μου περί άλλων πολιτισμών είναι περιορισμένες, και θα δεσμευτώ να δημιουργήσω ευκαιρίες ώστε να μάθω περισσότερα					
Ρωτώ ερωτήσεις	Πραγματικά, θα ακούσω τις απαντήσεις κάποιου προτού θέσω περαιτέρω ερωτήσεις					
Αναγνώριση της σημαντικότητας της διαφορετικότητας	Γνωρίζω πως οι διαφορές σε χρώμα, πολιτισμό, εθνικότητα, κλπ. είναι σημαντικά κομμάτια της προσωπικότητας κάποιου, τα οποία αξιολογώ το ίδιο όπως και εκείνοι.					
Κατανόηση της επιρροής που έχει ο πολιτισμός σε θέματα υγείας	Αναγνωρίζω πως οι πολιτισμικές πεποιθήσεις αλλάζουν συνεχώς και πως διαφέρουν από άνθρωπο σε άνθρωπο					
Δέσμευση σε δια-βίου μάθηση	Αναγνωρίζω πως η επίτευξη ικανοτήτων όσον αφορά στη δουλειά με ανθρώπους από άλλες εθνικότητες και πολιτισμούς, συμπεριλαμβάνει δέσμευση σε δια-βίου μάθηση					

Κατανόηση των επιπτώσεων του ρατσισμού, σεξισμού και ομοφοβίας	Αναγνωρίζω ότι οι στερεότυπες συμπεριφορές και οι ενέργειες που εισάγουν διακρίσεις μπορούν να υποτιμήσουν, ακόμη και να ενθαρρύνουν τη βία κατά ατόμων λόγω της συμμετοχής τους σε ομάδες διαφορετικές από εμένα Κάνουμε σε δύο προτάσεις.					
Γνωρίζω τις αδυναμίες μου σε δεξιότητες και γνώσεις	Θα συνεχίσω να αναπτύσσω την ικανότητά μου να αξιολογώ περιοχές όπου υπάρχουν κενά στην τεχνογνωσία μου					
Η συνειδητοποίηση πολλαπλών κοινωνικών ταυτοτήτων	Αναγνωρίζω ότι οι άνθρωποι έχουν πολλαπλές ταυτότητες που διασταυρώνονται (εθνικότητα, φύλο, θρησκεία, κ.λπ.) και η σημασία καθεμιάς από αυτές τις ταυτότητες ποικίλλει από πρόσωπο σε άτομο					
Διαπολιτισμικές και ενδοπολιτισμικές διαφορές	Αναγνωρίζω διαπολιτισμικές και ενδοπολιτισμικές διαφορές Κάνε το δύο προτάσεις					
Σημείο αναφοράς για την εκτίμηση τις κατάλληλης συμπεριφοράς	Γνωρίζω ότι ο καθένας έχει «πολιτισμό» και η δική μου «κουλτούρα» δεν πρέπει να θεωρείται σημείο αναφοράς για να εκτιμήσω ποια συμπεριφορά είναι κατάλληλη ή ακατάλληλη					
Δεξιότητες						
Προσαρμογή σε διαφορετικές καταστάσεις	Αναπτύσσω τρόπους αλληλεπίδρασης με σεβασμό και αποτελεσματικότητα με άτομα και ομάδες					
Πρόκληση διακριτικής ή / και ρατσιστικής συμπεριφοράς	Μπορώ να επεμβαίνω αποτελεσματικά όταν παρατηρώ ότι οι άλλοι συμπεριφέρονται με ρατσιστική συμπεριφορά και / ή κάνοντας διακρίσεις					
Επικοινωνία με ανθρώπους από διαφορετικές κουλτούρες	Είμαι σε θέση να προσαρμόσω το στυλ επικοινωνίας μου για να επικοινωνήσω αποτελεσματικά με ανθρώπους που επικοινωνούν με τρόπους διαφορετικούς από τις δικούς μου					
Ψάχνω ευκαιρίες να διευρύνω τις δεξιότητές μου	Αναζητώ ανθρώπους που με προκαλούν να διατηρήσω και να αυξήσω τις διαπολιτισμικές δεξιότητες που έχω					
Αφοσίωση	Συμμετέχω ενεργά σε πρωτοβουλίες, μικρές ή μεγάλες, που προωθούν την κατανόηση μεταξύ μελών διαφορετικών ομάδων					
Σεβασμός σε διαπολιτισμικές καταστάσεις	Μπορώ να ενεργήσω με τρόπους που δείχνουν σεβασμό για τον πολιτισμό και τις πεποιθήσεις των άλλων					
Εφαρμογή πολιτισμικών πρωτοκόλλων	Γνωρίζω και εφαρμόζω τα συγκεκριμένα πολιτιστικά πρωτόκολλα και πρακτικές που απαιτούνται για την εργασία μου					
Συμμαχία	Θεωρούν πως είμαι ευαίσθητοποιημένος σε θέματα πολιτισμού και					
Ευελιξία	Προωθώ ενεργά την συνεργασία και ανταλλαγή γνώσεων μεταξύ συναδέλφων/συνεργατών, υπηρεσιών και οργανισμών.					
Προσαρμοστικότητα	Γνωρίζω και χρησιμοποιώ μια ποικιλία δεξιοτήτων για να δημιουργήσω εποικοδομητικές σχέσεις με ανθρώπους από διαφορετικό πολιτισμικό από εμένα.					
Αναγνωρίζω τις δικές μου πολιτισμικές προκαταλήψεις	Μπορώ να αναγνωρίσω τις δικές μου πολιτισμικές προκαταλήψεις σε μια δεδομένη κατάσταση και γνωρίζω ότι δεν θα ενεργήσω με βάση τις προκαταλήψεις μου					
Γνωρίζω διαφορές εντός μίας ομάδας πληθυσμού	Γνωρίζω τις διαφορές εντός μίας συγκεκριμένης ομάδας πληθυσμού (π.χ. Μουσουλμάνου) και δεν θα γενικεύσω μια συγκεκριμένη συμπεριφορά που παρουσιάζεται από ένα άτομο σε ολόκληρη την πολιτιστική κοινότητα					